

‘Black is beauty’

De moord op Kerwin Duinmeijer en het publieke debat over racisme in de jaren tachtig in Nederland

Ongeveer zeventuizend mensen hebben zaterdag in Amsterdam gedemonstreerd tegen het toenemend racisme in Nederland. Zij voerden foto's mee van de 15-jarige Kerwin Duinmeijer, een Antilliaanse jongen die door een leeftijdsgenoot is doodgestoken uit racistische motieven. (Foto Anefo)¹

Kirsten van der Wielen (s1029096)

Radboud Universiteit

Bachelorscriptie (Fons Meijer MA)

Juni 2022

10.832 woorden

¹ Printscreen uit een krantenartikel: 'Duizenden betogers tegen toenemend racisme, NRC Handelsblad (29 augustus 1983).

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Hoofdstuk 1: De moord op Kerwin Duinmeijer	p. 9
<i>Paragraaf 1.1: De moord op Kerwin</i>	<i>p. 9</i>
<i>Paragraaf 1.2: Na de moord op Kerwin</i>	<i>p. 10</i>
Hoofdstuk 2: De documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’	p. 13
<i>Paragraaf 2.1: De totstandkoming</i>	<i>p. 13</i>
<i>Paragraaf 2.2: De inhoud</i>	<i>p. 15</i>
<i>Paragraaf 2.3: De receptie</i>	<i>p. 22</i>
Hoofdstuk 3: Het liedje ‘Zwart Wit’	p. 25
<i>Paragraaf 3.1: De totstandkoming</i>	<i>p. 25</i>
<i>Paragraaf 3.2: De inhoud</i>	<i>p. 26</i>
<i>Paragraaf 3.3: De receptie</i>	<i>p. 29</i>
Conclusie	p. 31
Bibliografie	p. 33

Inleiding

Bij de rechtbank heb ik dus alles op een vechtpartij geschoven en ik heb gezegd dat het niets met racisme te maken had, en dat geloofden ze dus (haha). Ze moesten eens weten. Ik heb nog steeds een hekel aan twee dingen: discriminatie en niet Nederlanders dus zwarten, bruinen, joden, gelen, enzovoort (haha).²

Dit citaat is afkomstig uit een brief van Nico Bodemeijer aan een vriend. Nico schreef deze brief vanuit de gevangenis, waar hij veroordeeld was voor mishandeling met een dodelijke afloop. In de nacht van 20 op 21 augustus 1983 – Nico was toen zestien jaar – stak hij de vijftienjarige Nederlands-Antilliaanse Kerwin Duinmeijer neer. Hoewel Nico tijdens en na de moord racistische taal gebruikte – zo zou hij Kerwin een ‘vuile nikker’ hebben genoemd, en stond hij bekend als skinhead – stelde de rechtbank dat een racistisch motief niet bewezen was. Ondanks deze uitspraak zou de moord op Kerwin bekend komen te staan als de eerste racistische moord in Nederland na de Tweede Wereldoorlog, en werd Kerwin een belangrijk symbool voor antiracisme.³ De moord zorgde in de jaren tachtig namelijk voor veel antiracistische activisme en meer aandacht voor racisme. Tegelijkertijd worden de jaren tachtig in de academische wereld ook gekenmerkt als periode waarin extreemrechtse ideeën een opmars maakte in Nederland.⁴ In dit onderzoek zal gekeken worden naar het publieke debat over racisme in de jaren tachtig in Nederland naar aanleiding van de moord op Kerwin Duinmeijer.

De wortels van de historiografie van racisme zijn te vinden in de late jaren zestig en de jaren zeventig. Een belangrijke publicatie uit deze tijd is *White over Black: American Attitudes toward the Negro 1550-1812* van historicus Winthrop Jordan. Het boek is een zeer uitgebreid historisch werk over de oorsprongen en ontwikkelingen van racisme in Amerika.⁵ In zijn boek beschreef Jordan hoe zwarte mensen gezien werden, welke percepties van verschil er waren en hoe deze percepties hebben bijgedragen aan de slavernij en onderdrukking van gekleurden. Jordan legde in 1968 met de uitgave van deze publicatie het fundament voor de kennis over ras en rassenrelaties in Amerika. Het is niet verrassend dat de wortels van onderzoek naar ras en racisme in Amerika liggen. Door de slavernij is een groot

² Internationaal Instituut van Sociale Geschiedenis, Antifascisme en antiracisme, inv.nr 53, brief van Nico Bodemeijer.

³ Rob Witte, 'Al eeuwenlang een gastvrij volk' *Racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 14.

⁴ Rob Witte, *Racist Violence and the State: a comparative analysis of Britain, France and the Netherlands* (New York 1996) 156-157.

⁵ Winthrop Jordan, *White over Black: American Attitudes toward the Negro 1550-1812* (Chapel Hill 1968).

deel van de Amerikaanse bevolking zwart, waardoor er eerder aandacht was voor onderwerpen zoals ras en racisme.⁶ Zo ontstond in Amerika in de jaren vijftig al de *civil rights movement*, wat er dus ook voor heeft gezorgd dat er in de academische wereld eerder aandacht was voor racisme.

Het onderzoek naar ras en racisme is multidisciplinair. Dit is de reden dat in het vervolg van dit onderzoek vooral secundaire literatuur buiten het historisch vakgebied gebruikt zal worden. Er bestaan ongetwijfeld relevante historische werken over ras en racisme – bijvoorbeeld het boek *Blackness in Western Europe* van historica Dienke Hondius – maar de historiografie van ras en racisme lijkt zich nog vooral te focussen op de vroegmoderne tijd of eerder. Dit onderzoek zal zich focussen op de jaren tachtig, wat buiten deze tijdsbepaling valt. Bovendien is bij onderzoek naar ras en racisme een multidisciplinaire aanpak ook van groot belang, aangezien racisme aanwezig is in culturele, politieke én sociale dimensies.⁷ De gebruikte secundaire literatuur in dit onderzoek zal voornamelijk afkomstig zijn uit het vakgebied van de antropologie, omdat antropologie zich onder andere bezighoudt met sociale relaties, cultuur en gedrag. Dit sluit aan bij de focus van dit onderzoek, namelijk het publieke debat over racisme. Onder dit publieke debat behoren verschillende vormen van racisme, maar dit onderzoek zal zich voornamelijk focussen op meningen en houdingen (tegen)over racisme en antiracistisch activisme.

Het onderzoek naar ras en racisme begon zich in de jaren tachtig ook in de Nederlandse academische wereld te ontwikkelen. Een van de belangrijkste pionierswerken is het boek *Alledaags racisme* uit 1984, geschreven door cultureel antropologe Philomena Essed.⁸ Essed hanteert in haar boek de *critical race theory*, waarbij gefocust wordt op de effecten van ras en cultuur op de sociale status in een samenleving in relatie tot recht en macht. Daarnaast wordt in *critical race studies* erkend dat racisme in de structuur en het systeem van de samenleving is ingebed. Thema's die belangrijk zijn binnen critical race studies zijn bijvoorbeeld de- en neokolonialisme, ras, racisme en systemen van dominantie. De critical race theory was in het midden van de jaren zeventig in Amerika ontstaan en had in de loop van de jaren tachtig ook invloed gekregen op onderzoek naar racisme in Nederland.

⁶ Jan Nederveen Pieterse, *Wit over Zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990).

⁷ In meerdere publicaties wordt racisme in drie soorten onderverdeeld: ideologisch racisme (cultureel), institutioneel racisme (politiek) en individueel racisme (sociaal). Dit wordt o.a. gedaan in: Benjamin Bowser, 'Racism: Origin and Theory', *Journal of Black Studies* 48:6 (2017) 572-590, aldaar 579-581; Teun van Dijk, *Racism and the Press* (Londen 1991) 27-28; Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 22-39; Harry van den Berg en Peter Reinsch, *Racisme in schoolboeken* (Amsterdam 1983) 12-13.

⁸ Philomena Essed, *Alledaags Racisme* (IJmuiden 1984).

Critical race studies had in het midden en einde van de jaren tachtig zelfs een opleving in Nederland.⁹ Onder deze opleving zou het eerder genoemde boek van Essed te plaatsen zijn.

In de jaren negentig zou critical race studies weer minder belangrijk worden in Nederland.¹⁰ Dit betekende echter niet dat er in de jaren negentig geen aandacht was voor Nederlands racisme. Politicoloog Rob Witte schreef in 1996 het boek *Racist Violence and the State*, waarin hij onderzoek doet naar racistisch geweld in Engeland, Frankrijk en Nederland.¹¹ Volgens Witte kregen extreemrechtse racistische partijen – zoals de Centrumpartij – in het begin van de jaren tachtig steeds meer steun in Nederland.¹² Tegelijkertijd was er ook meer aandacht voor racisme en racistisch geweld. Witte meent dat deze aandacht nog sterker toenam naar aanleiding van de moord op Kerwin Duinmeijer. Deze antiracistische opleving was echter van korte duur en Witte stelt dat racisme in Nederland vaak gebagatelliseerd wordt.¹³

In meer recent onderzoek naar racisme in Nederland is Rob Witte nog steeds een belangrijke auteur. In 2010 kwam zijn boek *'Al eeuwenlang een gastvrij volk'* uit, waarin Witte onderzoek doet naar racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland.¹⁴ Witte concludeert in deze publicatie opnieuw dat er in Nederland niet genoeg aandacht is voor racisme en racistisch geweld, en dat Nederland zichzelf vooral als tolerant en gastvrij ziet.¹⁵ Deze conclusie komt enigszins overeen met wat sociaal en cultureel antropologe Gloria Wekker stelt in haar boek *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* uit 2016.¹⁶ Wekker introduceert hier het concept van 'witte onschuld', een houding tegenover racisme waarbij een zelfimago van ethische verantwoordelijkheid en het ontkennen van racisme belangrijk zijn. Wekker noemt Nederland een natie van witte onschuld en sluit zich aan bij wat Rob Witte in zijn publicaties over Nederland stelt. Wekker en Witte zijn echter niet de

⁹ Philomena Essed & Kwame Nimako, 'Designs and (Co)Incidents. Cultures of Scholarship and Public Policy on Immigrants/Minorities in the Netherlands' *International Journal of Comparative Sociology* 47:3-4 (2006) 281-312, aldaar 285-286.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Rob Witte, *Racist Violence and the State: a comparative analysis of Britain, France and the Netherlands* (New York 1996).

¹² De Centrumpartij was een extreemrechtse nationalistische politieke partij in Nederland, die bestond van 1980 tot 1986.

¹³ Rob Witte, *Racist Violence and the State: a comparative analysis of Britain, France and the Netherlands* (New York 1996) 156-157. De bewering dat de moord op Kerwin invloed had op de opleving van het publieke debat over racisme wordt ook ondersteund in: Laurens Ham, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020) 162.

¹⁴ Rob Witte, *'Al eeuwenlang een gastvrij volk.'* *Racistisch geweld en overheidsreactie in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010).

¹⁵ Ibidem, 16-18.

¹⁶ Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* (Durham 2016).

enige academici die concluderen dat Nederland er niet goed voorstaat in het debat over ras en racisme.¹⁷

Dit onderzoek naar de moord op Kerwin Duinmeijer en het publieke debat over racisme zal behoren tot critical race studies, aangezien racisme het belangrijkste thema van dit onderzoek zal zijn. Er zal hierbij gebruik worden gemaakt van concepten en inzichten die ontleend worden aan academici die zich onder critical race studies scharen. Zo zullen concepten als ‘*smug ignorance*’ en ‘witte onschuld’ van Essed en Wekker gebruikt worden om het publieke debat over racisme te duiden. De gebruikte definitie van racisme zal tevens afkomstig zijn uit het werk van Essed: racisme is een complex geheel van vooroordeel en discriminatie gebaseerd op een ideologie van raciale dominantie en onderdrukking; de functie van racisme is deze onderdrukking te legitimeren. Hierbij zal ras tevens als een sociaal concept – in plaats van een biologisch concept – gezien worden.¹⁸

In onderzoek naar racisme is nog niet voldoende aandacht geweest voor racisme in Nederland. Interessant hierbij is dat Nederland zichzelf vaak profileert als een antiracistisch en tolerant land. Dit – het hebben van een ethisch verantwoordelijk zelfimago – past al bij de houding van witte onschuld. Exemplarisch is wat toenmalig minister voor Integratie Rita Verdonk zei in een speech in 2008: ‘Er verschijnen steeds onderzoeken die ons van discriminatie beschuldigen. Maar Nederlanders hebben het helemaal niet in zich om te discrimineren. Wij zijn al eeuwenlang een gastvrij volk.’¹⁹ Verdonk verwijst naar het onderzoek dat Nederland van discriminatie ‘beschuldigd’. Volgens veel academici is Nederland namelijk een racistische samenleving.²⁰ Dit debat – of racisme in Nederland een probleem is of niet – maakt dit onderzoek interessanter. Dit onderzoek kan niet concluderen of Nederland een racistische samenleving is of niet, maar kan wel wat zeggen over racisme, houdingen en meningen (tegen)over racisme en antiracistisch activisme in de jaren tachtig.

Daarnaast is dit onderzoek relevant omdat het zich zal focussen op de jaren tachtig, een interessante periode voor het publieke debat over racisme. Enerzijds hadden steeds meer mensen extreemrechtse ideeën – wat bijvoorbeeld te zien was aan de opmars van de Centrumpartij – maar anderzijds was er ook veel antiracistisch activisme. Kortom werd de

¹⁷ Er zijn verschillende publicaties die dit claimen, voorbeelden zijn: Dienke Hondius, *Blackness in Western Europe. Racial Patterns of Paternalism and Exclusion* (Londen 2017) 6-12; Philomena Essed en Isabel Hoving, ‘Innocence, smug ignorance, resentment: an introduction to Dutch racism’, in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch Racism* (Amsterdam 2014) 11; Allison Blakely, *Blacks in the Dutch world* (Bloomington 1993) 19.

¹⁸ Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 17-22.

¹⁹ Rob Witte, *‘Al eeuwenlang een gastvrij volk.’ Racistisch geweld en overheidsreactie in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 17.

²⁰ Zie voetnoot 17.

jaren tachtig gekenmerkt door zowel antiracisme als racisme, wat erg interessant kan zijn voor het publieke debat over racisme. Dit merkt Rob Witte in zijn publicatie uit 1996 al op. Daarnaast stelt Witte in zijn boek dat er naar aanleiding van de moord op Kerwin Duinmeijer een korte opleving van het publieke debat over racisme was.²¹ Deze hypothese zal in dit onderzoek nader onderzocht worden. Dit onderzoek zal het bestaande onderzoek tot slot aanvullen door het uitvoeren van twee culturele casestudies over de documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’ en het liedje ‘Zwart wit’. Onderzoek over racisme in Nederland waarbij dieper ingegaan wordt op cultuurproducten is tot op het heden nog niet gedaan terwijl cultuurproducten juist interessant zijn om racisme te onderzoeken, wat zal blijken uit dit onderzoek.

Dit onderzoek zal aan de hand van de moord op Kerwin Duinmeijer een beeld schetsen van het publieke debat over racisme en dit tevens proberen te duiden. Er zal aandacht zijn voor verschillende houdingen en meningen (tegen)over racisme – al overlapt dit soms met racisme zelf – en antiracistisch activisme. Het onderzoek zal in drie hoofdstukken verdeeld worden. Het eerste hoofdstuk zal gaan over de moord op Kerwin Duinmeijer. Er zal gekeken worden naar de moord zelf en hoe deze moord invloed had op het publieke debat over racisme. Het tweede hoofdstuk zal zich focussen op de documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’, van regisseuse Froukje Bos uit 1984. De documentaire begint met de moord op Kerwin, maar gaat ook over antiracistisch activisme en racisme in Nederland. Interessant is dat de documentaire de Nederlandse bijdrage was aan de European Broadcasting Union en in verschillende landen vertoond werd. Froukje Bos kreeg hiervoor opdracht van de NOS om iets te maken over jongeren en hun toekomst, en koos voor het thema racisme.²² Het derde en laatste hoofdstuk zal gaan over het liedje ‘Zwart wit’ van de Frank Boeijen Groep. Het liedje werd gemaakt als reactie op de moord op Kerwin, maar ging verrassend genoeg niet over racisme.

Tijdens dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van een discoursanalyse. Deze discoursanalyse is gebruikt bij het bestuderen en duiden van de documentaire over Kerwin en het liedje ‘Zwart wit’. De gebruikte discoursanalyse is ontleend aan historicus Marnix Beyen. In zijn boek *De taal van de geschiedenis* uit 2019 doet Beyen een poging om de discoursanalyse toe te lichten.²³ Naast het beschrijven van het nut en de historiografie van de

²¹ Rob Witte, *‘Al eeuwenlang een gastvrij volk.’ Racistisch geweld en overheidsreactie in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 83-85.

²² Saskia Nassenstein, ‘Film over Kerwin: ‘‘Als het te eng werd, gingen we maar weg’’’, *Het Parool* (15 december 1984).

²³ Marnix Beyen, *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven* (Leuven 2019).

discoursanalyse beschrijft Beyen zeven stappen, die volgens hem gevolgd kunnen worden voor een goede discoursanalyse.²⁴ In dit onderzoek zullen de zeven stappen van Beyen gebruikt worden om een discoursanalyse uit te voeren. Het is echter niet zo dat de stappen strikt gevolgd zullen worden bij de analyse van elke bron. De stappen zijn gebruikt om tijdens het analyseren van de bronnen interessante inzichten op te doen. De resultaten van de analyse zijn vervolgens verwerkt in de hoofdstukken zelf.

²⁴ Marnix Beyen, *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven* (Leuven 2019) 38-39.

Hoofdstuk 1: de moord op Kerwin Duinmeijer

In dit hoofdstuk zal de moord op Kerwin en de nasleep hiervan beschreven worden. In het eerste deel van dit hoofdstuk zal de moord zelf centraal staan. Er zal beschreven worden wat er gebeurde in de nacht van 20 op 21 augustus en wie hiervoor verantwoordelijk werd gehouden. In het tweede deel van dit hoofdstuk zal beschreven worden wat er na de moord op Kerwin gebeurde. Hierbij zal onder andere aandacht zijn voor de opkomst van antiracistisch activisme en de verdere ontwikkeling van het publieke debat over racisme na de moord. Bij het onderzoeken van de moord en de nasleep van de moord is gebruik gemaakt van krantenartikelen.

1 De moord op Kerwin

In de nacht van 20 op 21 augustus 1983 gingen vier Amsterdamse tieners – Erik, Kerwin, Archie en Raymond – eropuit om een verjaardag te vieren. Ze stapten een cafetaria in om iets te eten, maar hier kwamen ze een groepje skinheads tegen. Een van deze skinheads – de zestienjarige Nico Bodemeijer – stak uiteindelijk Kerwin neer. Nico had tijdens en na de moord racistische taal geuit, zo zou hij Kerwin een ‘vuile nikker’ hebben genoemd die ‘niet zo vies moest kijken’.²⁵ Ook vertelde een van de rechercheurs – die Nico na zijn aanhouding verhoord had – dat het Nico enkel dwars zat dat hij voor de moord op ‘een neger’ in de bak zat.²⁶ Bovendien stond Nico bekend als skinhead, was hij aanhanger van de Centruumpartij en de Vikingjeugd en had hij racistische tattoos.²⁷ Nadat Nico Kerwin neerstak gingen Erik, Archie en Raymond op zoek naar hulp en ze spraken een taxichauffeur aan. Deze taxichauffeur weigerde Kerwin naar het ziekenhuis te brengen – de reden hiervoor zal besproken worden in de volgende alinea – waardoor Kerwin uiteindelijk twintig minuten in de goot moest wachten op een ambulance. Dit was echter tevergeefs, want in het ziekenhuis overleed Kerwin aan zijn verwondingen.

Naast de rechtszaak tegen Nico Bodemeijer werd ook een verzoek tot strafvervolgning ingediend tegen de taxichauffeur. Deze taxichauffeur had na het steekincident geweigerd Kerwin naar het ziekenhuis te vervoeren. De taxichauffeur claimde dat hij zich niet had gerealiseerd dat Kerwin in levensgevaar was. De heer W. van Klink – directeur van het

²⁵ Dit wordt vermeld in meerdere kranten, o.a. in: ‘Vrienden gedode jongen bij Van Thijn’, *Algemeen Dagblad* (26 augustus 1983); ‘Geen richtlijnen taxi’s bij vervoer gewonden’, *NRC Handelsblad* (26 augustus 1983).

²⁶ ‘Demonstratie tegen racisme na doodsteken van jongen’, *Het Parool* (26 augustus 1983).

²⁷ De Vikingjeugd was een nazi-jeugdorganisatie. Dit is o.a. terug te vinden in: ‘Jongen moet naar inrichting voor doden Antiliaan’, *Trouw* (24 januari 1984).

Centraal Bureau voor Taxi's – stelde echter wel een onderzoek in naar de omstandigheden. Bovendien meende Van Klink dat er sprake was geweest van een 'beoordelingsfout'.²⁸ De taxichauffeur werd uiteindelijk niet vervolgd, omdat volgens de Amsterdamse hoofdofficier niet bewezen kon worden dat de chauffeur een strafbaar feit had begaan. Opmerkelijk is dat de hoofdofficier stelde dat de andere drie jongens – Erik, Archie en Raymond – hadden verklaard dat de chauffeur niet racistisch was geweest en niks over bekleeding van de taxi zou hebben gezegd.²⁹ In krantenartikelen wordt echter wel beweerd dat de chauffeur zijn bekleeding niet vies wilde hebben, zelfs nadat de taxichauffeur niet vervolgd zou worden.³⁰

Nico Bodemeijer werd uiteindelijk in 1984 door de jeugdrechtbank veroordeeld tot vijf jaar in een inrichting voor buitengewone therapeutische behandeling, vergelijkbaar met tbs. Volgens de rechter waren een racistisch motief én moord niet bewezen, dus werd Nico veroordeeld voor zware mishandeling met de dood tot gevolg. Voor haar beslissing baseerde de rechter zich op het rapport over Nico van het Pieter Baan Instituut. Uit dit rapport bleek dat Nico tijdens het plegen van de moord leed aan een ernstige ontwikkelingsstoornis. Hierdoor zou hij snel agressief worden, zichzelf niet onder controle hebben en makkelijk beïnvloedbaar zijn.³¹ Naar aanleiding van deze veroordeling was er veel verbazing. Ondanks het juridisch ontbreken van een racistisch motief werd de moord op Kerwin beschouwd als een racistische moord, en had de moord gezorgd voor een korte opleving van het debat over racisme in de jaren tachtig.³² Zo sprak zelfs toenmalig burgemeester van Amsterdam Ed van Thijn zich uit tegen racisme. Op de invloed van de moord op Kerwin zal in het tweede deel van dit hoofdstuk verder worden ingegaan.

2 Na de moord op Kerwin

Na de moord op Kerwin was er sprake van een opleving van het publieke debat over racisme. Zo was er bijvoorbeeld een toename van antiracistische initiatieven, zoals de oprichtingen van de Anti Discriminatie Bureaus in 1983, de oprichting van het Landelijk Bureau Racisme Bestrijding in 1984 en het opzetten van de jaarlijkse actieweek tegen racisme. In 1984 sprak zelfs de Anne Frank Stichting – een van de voornaamste landelijke antiracismeorganisaties –

²⁸ Annemiek Paping en René Steenhorst, 'Taxicentrale onderzoekt waarom Kerwin in levensnood werd geweigerd', *De Telegraaf* (30 augustus 1983).

²⁹ 'Geen vervolging van Amsterdamse taxichauffeur', *NRC Handelsblad* (17 september 1983).

³⁰ Dit is o.a. terug te vinden in: 'Geen richtlijnen taxi's bij vervoer gewonden', *NRC Handelsblad* (26 augustus 1983); 'Amsterdamse taxichauffeur moet gewonden ook vervoeren', *Trouw* (9 maart 1984).

³¹ 'Jongen moet naar inrichting voor doden Antiliaan', *Trouw* (24 januari 1984).

³² Rob Witte, *'Al eeuwenlang een gastvrij volk.'* *Racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 83-84.

haar zorgen uit over het toenemende racisme en racistische geweld in Nederland.³³ De Anne Frank Stichting zou in hetzelfde jaar ook meewerken aan een documentaire over Kerwin en racisme in Nederland. Deze documentaire zal in hoofdstuk twee uitgebreid onderzocht worden. Het ontstaan van deze antiracistische initiatieven hoeft echter niet uitsluitend in verband gebracht te worden met de moord op Kerwin. In de eerste helft van de jaren tachtig maakte namelijk ook de Centruumpartij haar opmars en kreeg in 1982 zelfs een zetel in de Tweede Kamer. Er waren dus ook andere zaken die mogelijk invloed hebben gehad op de opleving van het debat over racisme, maar het is aan te nemen dat de moord op Kerwin wel degelijk invloed had.

Naar aanleiding van de moord op Kerwin werd een grote demonstratie tegen racisme georganiseerd in Amsterdam. Deze demonstratie vond op 27 augustus plaats, nog geen week na de moord. De demonstratie werd door veel organisaties gesteund, zoals de Anne Frank Stichting en het 4 en 5 mei comité. De demonstratie had uiteindelijk een opkomst van ongeveer 6000 mensen.³⁴ De dag voor de demonstratie was Kerwin begraven. Kerwins begrafenis was ook een soort antiracistisch protest geworden, waarbij onder de 1500 mensen zelfs de burgemeester van Amsterdam aanwezig was.³⁵ Burgemeester Ed van Thijn had op de dag van de begrafenis ook gesproken met vrienden van Kerwin, die bij de burgemeester kwamen pleiten voor actie tegen racisme.³⁶ De moord van Kerwin kreeg op internationaal niveau ook aandacht. Zo bracht Jesse Jackson – politicus en burgerrechtenactivist – op 13 september een bezoek aan Kerwins graf en deed een oproep tegen racisme.³⁷ Ook koningin Beatrix sprak zich uit over de moord, al deed ze dit indirect. Koningin Beatrix stelde in haar Kersttoespraak dat onverdraagzaamheid in de afgelopen jaren oorzaak van veel conflicten was geweest, waarna ze verder ging: ‘Ook in ons land deden zich schokkende gebeurtenissen voor, waarbij zelfs een kind slachtoffer werd.’³⁸

Als er gekeken wordt naar grafiek 1 – die het aantal krantenartikelen met het trefwoord racisme van 1970 tot en met 1999 weergeeft – is een stijging aan het begin van de jaren tachtig zichtbaar, met een piek in 1984. Deze piek is mogelijk te verklaren door de grote aandacht die de moord op Kerwin – en daarna racisme en racistisch geweld in het algemeen –

³³ Rob Witte, *'Al eeuwenlang een gastvrij volk.'* *Racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 84-85.

³⁴ Dit wordt in verschillende artikelen gesteld: ‘Demonstratie tegen racisme na doodsteken van jongen’, *Het Parool* (26 augustus 1983); ‘Dood Antilliaanse jongen veroorzaakt grote opschudding’, *De Volkskrant* (26 augustus 1983); ‘Duizenden betogers tegen toenemend racisme’, *NRC Handelsblad* (29 augustus 1983).

³⁵ Ruud van der Linden, ‘Massaal laatste eer voor Kerwin’, *De Telegraaf* (27 augustus 1983).

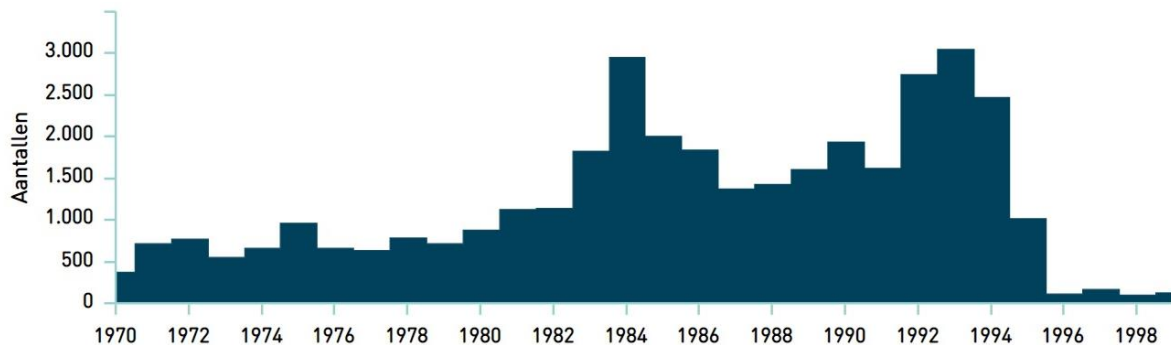
³⁶ ‘Vrienden gedode jongen bij Van Thijn’, *Algemeen Dagblad* (26 augustus 1983).

³⁷ ‘Jesse Jackson begint actie ten apartheid’, *Het Parool* (14 september 1983).

³⁸ ‘Kerstrede Beatrix geheel gewijd aan verdraagzaamheid’, *De Volkskrant* (27 december 1983).

kreeg. Na 1984 neemt deze piek tot 1987 af, waarna hij richting de jaren negentig weer stijgt. Dit is in overeenstemming met wat Rob Witte stelt over de aandacht voor racisme en racistisch geweld in Nederland. Witte stelt namelijk dat de opleving van het publieke debat over racisme vooral plaatsvond in de eerste helft van de jaren tachtig, waarna het in de tweede helft weer afnam.³⁹ Grafiek 1 ondersteunt daarnaast ook de bewering van Witte dat de moord op Kerwin een belangrijke aanleiding was voor de korte opleving van het debat over racisme.

Grafiek 1: het aantal krantenartikelen met het trefwoord 'racisme' (1970-1999)⁴⁰

Tot slot

De moord op Kerwin Duinmeijer werd ondanks het juridisch ontbreken van een racistisch motief als de eerste racistische moord na de Tweede Wereldoorlog gezien. Na de moord op Kerwin ontstonden veel verschillende antiracistische initiatieven, zoals de oprichting van het Landelijk Bureau Antiracisme Bestrijding in 1984. Ook waren er andere initiatieven zoals demonstraties. Er kan dus geconcludeerd worden dat er naar aanleiding van de moord op Kerwin een opleving plaatsvond van het publieke debat over racisme, waarbij antiracistisch activisme ook sterk toenam. In kranten was in de eerste helft van de jaren tachtig – vooral in het directe jaar na de moord – ook meer aandacht voor racisme. Het is echter niet mogelijk om dit geheel in verband te brengen met de moord op Kerwin. Om dieper in te gaan op de directe invloed van de moord en het publieke debat over racisme, zullen in het vervolg van dit onderzoek twee cultuurproducten bestudeerd worden die zich de moord toe-eigende.

³⁹ Rob Witte, *'Al eeuwenlang een gastvrij volk.'* *Racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010) 89.

⁴⁰ Delpher,

https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=racisme&coll=ddd&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-01-1970%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2231-12-1999%22%29 (geraadpleegd op 1 juni 2022).

Hoofdstuk 2: ‘Kerwin, teken van de tijd’

In dit hoofdstuk zal de documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’ centraal staan. Er zal onderzocht worden hoe de docu het publieke debat over racisme naar aanleiding van de moord op Kerwin probeerde te beïnvloeden. De docu kan namelijk gezien worden als een antiracistisch initiatief opzich, wat later in dit hoofdstuk zal blijken. Tegelijkertijd wordt in de docu zelf ook weergegeven wat de houdingen en meningen (tegen)over racisme waren en hoe antiracistisch activisme er in Nederland uitzag. Dit hoofdstuk bestaat uit drie delen: de totstandkoming, de inhoud en de receptie van de docu. De website van het archief van Beeld & Geluid en krantenartikelen zijn gebruikt om meer te weten te komen over de totstandkoming en de receptie. Bij het analyseren van de inhoud van de documentaire is een discoursanalyse toegepast. Er wordt bij het analyseren van de inhoud aandacht gegeven aan de beschrijving van de moord op Kerwin, de toe-eigening van de moord bij antiracistisch activisme en de houdingen en meningen (tegen)over racisme.

1 De totstandkoming

De documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’ is een maatschappelijke documentaire uit 1984 over de moord op Kerwin Duinmeijer en (anti)racisme en (anti)fascisme in Nederland. De documentaire biedt een perspectief op wat voor manieren (anti)racisme en (anti)fascisme voorkwamen in Nederland, maar ook wat de houdingen tegenover (anti)racisme en (anti)fascisme waren. De documentaire duurt 29 minuten en 2 seconden. Oorspronkelijk duurde de documentaire 50 minuten, maar enkel de verkorte versie van 29 minuten is bewaard gebleven. De documentaire werd verkort omdat het een inzending was aan de European Broadcasting Union, die ervoor zorgde dat de docu ook in het buitenland werd uitgezonden. Ben Klokman – voorzitter van de EBU-werkgroep – stelde dat door ‘taaltechnische redenen’ de docu ingekort moest worden.⁴¹ Dit verklaart wel het ietswat abrupte einde van de verkorte versie van de docu: twee mannen volledig in schoonmaakpakken die het standbeeld ‘Mama Baranka’ – een herdenkingsmonument voor Kerwin – schoonspuiten. De belangrijkste maker van de docu was regisseur en scenarioschrijver Froukje Bos.⁴²

⁴¹ Reinout Koperdraat, ‘Documentaire op Eerste Kerstdag: ‘Ik denk nog wel eens dat Kerwin weer terugkomt’’, *De waarheid* (22 december 1984).

⁴² Froukje Bos wordt als belangrijkste maker gezien omdat zij regisseuse en scenarioschrijfster van de docu was, de opdracht van de NOS voor de docu had gekregen en in krantenartikelen over de docu als enigste persoon genoemd wordt.

Froukje Bos was documentairemaker, regisseur, filmer en beleidsmedewerker bij Stichting Pandora, een belangenorganisatie voor mensen met psychische of psychiatrische problemen. Bos was erg ervaren en gewaardeerd binnen haar vakgebied, zo werd ze in haar carrière meerdere malen genomineerd voor belangrijke TV- en filmprijzen. In 1985 won ze zelfs tweemaal de J.B. Broekszprijs, onder andere voor de documentaire over Kerwin. De J.B. Broekszprijs was door de VARA ingesteld voor personen die met hun werk een bijdrage leverden aan de humanisering van de samenleving. Met de prijs werden mensen geëerd voor hun inspanningen om de maatschappij een ‘menselijk gezicht’ te geven. Dit geeft aan dat Bos een gerespecteerd persoon was binnen haar vakgebied, en dat de documentaire over Kerwin ook gewaardeerd werd. De J.B. Broekszprijs was echter niet de enige prijs die Bos voor de docu mocht ontvangen. Daarnaast won de docu de *Prix Donau*, een prijs die werd uitgereikt tijdens het Internationale Festival van Televisieprogramma’s voor Kinderen en Jongeren in Bratislava.⁴³

Naast Froukje Bos was de NOS belangrijk bij de totstandkoming. De NOS was namelijk de opdrachtgever van de documentaire. De NOS had Bos gevraagd om iets te maken voor de European Broadcasting Union: ‘De opdracht was om iets te maken over jongeren, hun situatie en wat ze aan hun toekomst doen. Wat er met Kerwin is gebeurd heeft mij heel erg aangegrepen. Omdat het scholierencomité hierdoor heel actief is geworden, wilde ik er graag een film over maken’, aldus Froukje Bos.⁴⁴ Bos maakte hier bovendien duidelijk dat het doelpubliek van de docu jongeren waren en dat ze zelf voor het specifieke onderwerp had gekozen, namelijk de moord op Kerwin en racisme in Nederland. In een interview vult ze de argumentatie voor haar keuze voor een docu over Kerwin aan: ‘Bovendien leek me dit voorbeeld van openlijke racistisch geweld ook heel sprekend voor het buitenland. Daar zijn ook van die voorbeelden, dus dat zal herkenning bieden.’⁴⁵ Bos benadrukt hier ook het maatschappelijk doel dat ze voor ogen had met de docu. Ze wilde echt proberen aandacht te creëren voor racisme en antiracistisch activisme aan te moedigen.

⁴³ Dit wordt in meerdere kranten vermeld, o.a. in: ‘Eerste prijs voor NOS-film’, *Algemeen Dagblad* (2 oktober 1984); ‘Namen & Nummers: Een beetje bluf bij Koos’, *De Volkskrant* (15 juni 1985); ‘NOS vertoont voor derde keer Kerwin’, *Algemeen Dagblad* (12 september 1988).

⁴⁴ Saskia Nassenstein, ‘Film over Kerwin: “Als het te eng werd, gingen we maar weg”’, *Het Parool* (15 december 1984).

⁴⁵ Reinout Koperdraat, ‘Documentaire op Eerste Kerstdag: “Ik denk nog wel eens dat Kerwin weer terugkomt”’, *De waarheid* (22 december 1984).

2 De inhoud

Zoals reeds vermeld was het doel van de documentaire het onder de aandacht brengen van racisme en fascisme. De moord op Kerwin werd hierbij gebruikt als symbool voor racisme en fascisme in Nederland. Dit wordt gelijk in de intro van de docu duidelijk. De intro begint namelijk met beelden van leden van het Amsterdamse Scholierenkomité voor vrede en antifascisme die posters ophangen voor de ‘Aktieweek tegen racisme’.⁴⁶ Op de voorkant van de poster is een foto van Kerwin te zien. Door dit doel is de docu normatief, de makers wilden het publiek namelijk overtuigen van de aanwezigheid van racisme en fascisme in Nederland. De verschijnselen racisme en fascisme zelf worden echter als feiten gepresenteerd, dit maakt de docu ook descriptief. Het was namelijk niet de vraag óf er racisme en fascisme was, maar dat dit ernstig was en zelfs groeide in Nederland.⁴⁷ De moord op Kerwin werd hierbij gebruikt als een soort bevestiging of voorbeeld van dit ernstige en groeiende racisme.

Naast descriptief en normatief is de docu ook performatief. De makers van de docu wilden dat hun werk effect had op de maatschappij door (indirect) op te roepen tot actie tegen racisme en fascisme. Dit wordt al duidelijk na de openingsscène, als er beelden te zien zijn van de nachtwake voor Kerwin in 1984. Een groep mensen zit bij een kampvuur en een man begint te vertellen: *‘There is a war going on out there somewhere. Somewhere in those coldblooded streets. Brothers are being shot by our police force. By our protectors. We are being beat. Right now somewhere, in an ally perhaps, and maybe right down your street.’*⁴⁸ De man vertelt het op een manier die inlevingsvermogen oproept, hij is erg beschrijvend en gebruikt voornaamwoorden zoals ‘our’, ‘we’ en ‘you’ om het publiek bij zijn verhaal te betrekken. De man probeert een gewelddadig racistisch scenario te beschrijven, waar hij de luisteraar de hoofdrol in geeft. Er wordt zo inlevingsvermogen opgeroepen, waardoor het publiek geprikkeld wordt om in actie te komen.

Het publiek dat de makers met deze documentaire wilden aanspreken waren jongeren. Dit wordt in verschillende krantenartikelen al duidelijk gemaakt door Froukje Bos zelf, maar dit wordt ook benadrukt in de docu. In de documentaire komen enkel jongeren aan het woord en er zijn ook bijna alleen maar jongeren te zien. Zo werden bijvoorbeeld alleen de pleegbroer en pleegzus van Kerwin geïnterviewd, en niet zijn pleegouders of moeder. Daarnaast wordt er gefocust op het Amsterdamse Scholierenkomité, wat volledig bestaat uit jongeren. Ook blijkt

⁴⁶ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 00:00-02:27.

⁴⁷ Wiki Beeld en Geluid, https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Kerwin,_teken_van_de_tijd (geraadpleegd op 18 mei 2022).

⁴⁸ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 00:00-02:27.

uit de beschrijving van de docu dat het publiek vooral jongeren zijn: '[...] geeft een beeld van het groeiende racisme onder jongeren in Nederland en tegelijkertijd van de strijd die jongeren tegen racisme voeren.'⁴⁹ De reden voor het kiezen van jongeren als doelpubliek kan te maken hebben met de leeftijd van Kerwin. Kerwin was zelf namelijk vijftien jaar en misschien zullen kinderen en jongeren zich daarom meer in kunnen leven en mogelijk overgaan tot actie. Het zou daarnaast ook kunnen dat de makers van de docu zich wilden richten op jongeren omdat ze de nieuwe generatie bewust wilde maken van maatschappelijke problemen zoals racisme. Wie verandering wil moet beginnen bij jongeren, want zij zijn immers de toekomst.

Daarnaast is het interessant dat in een van de scènes een vergelijking wordt getrokken tussen Anne Frank en Kerwin, beide vijftien jaar toen ze stierven.⁵⁰ De leeftijden van deze twee slachtoffers van racisme worden misschien benadrukt om opnieuw inlevingsvermogen op te roepen. Dit oproepen van inlevingsvermogen draagt ook bij aan de performativiteit van de docu: de makers wilden dat je je ging inleven, waardoor je inzag hoe ernstig het was, waardoor je er iets tegen wilde doen. Deze vergelijking kan echter ook getrokken worden om mensen te overtuigen van het bestaan van racisme of de ernst van racisme in de jaren tachtig. Een groot deel van de Nederlanders erkende de Tweede Wereldoorlog namelijk als iets vreselijks wat nooit meer mocht gebeuren. De Holocaust werd hierbij al racistisch geweld jegens joden gezien. De makers van de docu wilde een soort parallel trekken tussen racisme jegens joden en racisme jegens gekleurde mensen. Door een verband te leggen tussen de moord op Kerwin en de herinneringscultuur van de Tweede Wereldoorlog, probeerden de makers het publiek dus te overtuigen dat racisme in de jaren tachtig ook bestond en zelfs ernstig was. Zo ernstig zelfs, dat er iets tegen gedaan moest worden.

Het beschrijven van de moord op Kerwin

De documentaire beschrijft de moord op Kerwin duidelijk als een moord met een racistisch motief. Hierbij wordt Nico duidelijk beschreven als de dader en Kerwin als het slachtoffer. Opvallend is dat Nico's naam niet wordt genoemd tijdens de docu. Dit is mogelijk gedaan omdat de docu zich enkel wilde focussen op het perspectief van Kerwin. De docu lijkt naast Nico ook verantwoordelijkheid toe te schrijven aan de taxichauffeur. Dit gebeurt door het benadrukken van de lange tijd die het kostte voordat Kerwin naar het ziekenhuis werd gebracht. Zo vertelt de voice over aan het begin van de documentaire: 'Hevig bloedend lag

⁴⁹ Wiki Beeld en Geluid, https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Kerwin_teken_van_de_tijd (geraadpleegd op 18 mei 2022).

⁵⁰ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 17:32-18:59.

Kerwin twintig minuten op de Dam, te wachten op de ambulance. Want de taxi daar wilde hem niet naar het ziekenhuis brengen.⁵¹ Later in de docu vertelt Erik – de witte pleegbroer van Kerwin – ook dat de taxichauffeur had geweigerd Kerwin naar het ziekenhuis te brengen en hem later zelfs uit zijn auto tilde en in de goot legde. Volgens Erik was dit omdat hij geen bloed op zijn bekleding wilde. Daarna vertelt Erik dat de chauffeur uiteindelijk wel de politie en ambulance belde, maar dat de politie er pas na tien minuten was en de ambulance nóg later. Dan vraagt de interviewer of Kerwin al die tijd in de goot had gelegen, waarop Erik antwoordt dat het 20 minuten had geduurd.⁵²

Desondanks is de docu niet eenduidig waar het gaat om het racistische motief van Nico. In de docu zegt Erik het volgende als de interviewer doorvraagt naar de skinheads: ‘Ik denk gewoon dat ze agressief waren. Ze hadden ook gedronken, want dat rook je duidelijk. Toen ze aan het bekvechten waren. Dat Kerwin daar niet moest lopen in die straat en dat hij weer terug naar z’n eigen land moest enzo.’ Ook is de dader-slachtoffer verhouding vager in het interview van Erik, zo zegt hij dat het een ‘woordenwisseling’ was, dat ze aan het ‘bekvechten’ waren en dat Kerwin ‘fel’ ingegaan was op de skinheads.⁵³ Later in de documentaire wordt echter duidelijk dat Erik de moord toch wel als racistisch zag. Als de interviewer dit direct vraagt aan Erik vraagt, antwoordt hij: ‘Van Kerwin? Ja. Dat zeker. Want zodra die skinhead had gezegd van ‘‘Jij mag hier niet lopen, ga maar naar je land terug’’, ja dat lijkt.. volgens mij is dat dan racisme.’⁵⁴ Alsnog lijkt Erik twijfelachtig, al laat de rest van de documentaire wel zien dat Erik erg betrokken was bij het Scholierenkomité en de antiracistische acties na de moord op Kerwin. Opmerkelijk is dat de interviewer expliciet aan Erik vraagt of hij de moord racistisch vond of niet, wat erop kan duiden dat de interviewer actief op zoek was naar dit antwoord van Erik. De makers van de docu wilde mogelijk het bewustwordingsproces van racisme bij Erik laten zien, met de hoop dat het publiek dit proces ook zou ervaren.

Naast het beschrijven van Kerwin als slachtoffer, wordt Kerwin over het algemeen zeer positief beschreven in de docu. Dit gebeurt bijvoorbeeld door het tonen van vakantiebeelden van de familie en het laten zien van de goede band tussen Erik en Kerwin. Zo heeft Erik een erg belangrijke rol in de docu en praat hij niet alleen over racisme en de moord, maar ook over Kerwin als persoon en zijn goede band met Kerwin.⁵⁵ Hiermee proberen de

⁵¹ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 00:00-02:27.

⁵² *Ibidem*, 05:28-08:42.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, 22:58-28:29.

⁵⁵ *Ibidem*, 02:28-05:27.

makers van de documentaire misschien emoties en inlevingsvermogen op te roepen. Kerwin wordt daarnaast weergegeven als trotse Antilliaanse jongen. Zo vertelt Erik dat Kerwin zich meestal niks aantrok van racistische opmerkingen en altijd ‘*black is beauty*’ zei. Het moment dat Erik dit vertelt wordt een video van Kerwin getoond, waarin hij een Bob Marley t-shirt draagt. Kerwin laat zijn shirt zien en het beeld wordt ingezoomd.⁵⁶ Ook wordt Kerwins graf meerdere malen getoond, waarop de uitspraak ‘black is beauty’ staat gegraveerd. Dit draagt bij aan de representatie van Kerwin als symbool voor antiracisme, zoals ook in opvolgende paragraaf duidelijk zal worden.

Het toe-eigenen van de moord

De moord op Kerwin wordt door de documentaire toegeëigend in de strijd tegen racisme. Dit is gelijk af te lezen aan de titel, ‘Kerwin, teken van de tijd’. Als Kerwin – een slachtoffer van racistisch geweld – gezien moet worden als ‘teken van de tijd’, dan is die tijd een tijd waarin racisme en racistisch geweld aanwezig is of misschien zelfs kenmerkend is. Bovendien laat de docu zien dat andere antiracistische initiatieven Kerwin ook gebruikten als symbool bij antiracistisch activisme. Zo maakt het Scholierenkomité flyers, posters en kranten met Kerwins foto op de voorkant en zijn ze betrokken bij bijvoorbeeld de nachtwake en het herdenkingsmonument voor Kerwin. Een van de leden van het comité benoemt zelfs expliciet dat Kerwin het symbool is: ‘Ja, het symbool is Kerwin. Want het is toch schandalig dat dat gebeurde weer. Het blijft niet maar alleen bij scheldpartijen enzo. Ik denk dat één racistische moord genoeg is, en dat er niet meer moeten komen. En gewoon later zien dat we zulk soort dingen niet meer vergeten en dat we gewoon altijd bezig blijven, dat we gewoon het racisme niet pikken.’⁵⁷

Naast het gebruiken van Kerwin als symbool, wordt door de documentaire ook een direct verband gelegd tussen de moord op Kerwin en het opkomen van antiracistisch activisme. Dit draagt bij aan de performativiteit van de docu. De makers wilden namelijk dat het publiek door de moord ook geactiveerd werd om in actie tegen racisme te komen. Dit doet de docu bijvoorbeeld bij de overgang van het interview met de pleegzus van Kerwin, Nicolien. De laatste zin van dit interview luidt: ‘Nou dat kan niet en we moeten er gewoon wat gaan tegen doen.’, waarna het beeld verandert in het Scholierenkomité die in Den Bosch in actie komen.⁵⁸ Later in de docu zegt de interviewer zelf ook expliciet dat de moord op

⁵⁶ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 02:28-05:27.

⁵⁷ *Ibidem*, 22:58-28:29.

⁵⁸ *Ibidem*, 10:35-11:13 en 11:14-13:35. Het Scholierenkomité ging racistische graffiti met witte verf overschilderen.

Kerwin een ‘strijd van een heleboel mensen tegen racisme’ was geworden.⁵⁹ Als laatst wordt dit directe verband ook gelegd door leden van het Scholierenkomité zelf, zo vertelt Jeroen: ‘Nou ik dacht al eerder om bij een organisatie te gaan, maar na die moord op Kerwin dacht ik van.. ja dat kan zo niet langer dus toen ben ik bij het Scholierenkomité gekomen.’⁶⁰ Dit kan tevens gezien worden als een directe uitnodiging of oproep aan het publiek om ook in actie te komen, en draagt dus bij aan de performativiteit van de docu.

Het publieke debat over racisme

In de docu wordt vooral de term racisme gebruikt, slechts enkele keren wordt er gesproken over discriminatie. Volgens Essed werd de term racisme niet vaak gebruikt in Nederland, al begon er begin jaren tachtig wel meer bewustwording van racisme te komen.⁶¹ Aangezien de docu duidelijk een antiracistisch initiatief was, behoorden de makers van de docu tot de Nederlanders die zich bewust waren van racisme in Nederland. Bovendien wilden de makers van de docu dat het publiek zich hier ook van bewust werd. Wat daarnaast opvalt is het gebruik van de term racisme in combinatie met de term fascisme. Hier wordt een sociaal concept in combinatie met een politiek concept gebruikt. Dit duidt erop dat racisme niet alleen gezien werd als iets met sociale gevolgen, maar ook politieke gevolgen. De docu laat daarnaast zien dat het publieke debat een politieke dimensie had gekregen. Zo werden de termen links en rechts, fascisme en neofascisme en democratie gebruikt. Ook werd de Centruumpartij genoemd. Het gebruik van de term skinhead bij het beschrijven van de dader past ook bij deze politieke dimensie.

Een van de houdingen tegenover racisme van witte mensen die in de docu wordt weergegeven is het ontkennen van racisme en racisme zien als een taboe. Dit merkt Essed al meerdere malen op in haar publicaties over racisme in Nederland, en dit wordt ook bijgestaan door andere academici.⁶² Het zien van racisme als een taboe is bijvoorbeeld zichtbaar tijdens het interview met Erik. Als de interviewer vraagt of mensen wel eens iets zeiden van ‘een donkere en een lichte broer’, zegt Erik: ‘Ja, soms vonden ze dat gek en vroegen ze hoe dat

⁵⁹ Kerwin, *teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 22:58-28:29.

⁶⁰ Ibidem, 19:00-22:57.

⁶¹ Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 15-16.

⁶² Essed doet dit in ieder geval drie publicaties: Philomena Essed en Isabel Hoving, ‘Innocence, smug ignorance, resentment: and introduction to Dutch racism’ in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch racism* (Amsterdam 2014) 9-30, aldaar 9-13; Philomena Essed en Sandra Trienekes, ‘“Who wants to feel white?” Race, Dutch culture and contested identities’, *Ethnic and Racial Studies* 31:1 (2008) 52-72, aldaar 52; Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 164-168. Academici die dit ondersteunen zijn bijvoorbeeld: Melissa Weiner en Antonio Báez eds., *Smash the pillars. Decoloniality and the imaginary of color in the Dutch kingdom* (Lanham 2018) 9-10; Allison Blakely, *Blacks in the Dutch world* (Bloomington 1993) 1.

nou kon. Mijn vader had wel een paar keer gewaarschuwd dat er wel veel racisten zijn enzo, maar verder nooit echt over gepraat.’⁶³ Uit dit citaat wordt duidelijk dat in het gezin niet echt gepraat werd over racisme, terwijl Kerwin wel degelijk racisme ondervond. Dit duidt erop dat racisme een taboe-achtig onderwerp was, en er dus niet gemakkelijk en veel over gepraat werd.

Het ontkennen van racisme komt eveneens voor in het interview met Erik, zo vult hij zijn antwoord uit de vorige alinea aan met: ‘Maar ze [mensen] zeiden er verder nooit wat van.’ Opvallend is dat Erik later in het interview wel stelt dat Kerwin te maken had met racisme. Dit doet hij als de interviewer vraagt of hij merkte dat Kerwin gediscrimineerd werd, hij zegt dan: ‘Ja, maar dan trok hij zich er niks van aan. Dan zei hij gewoon van ‘’Nou black is beauty’’ en liep hij lachend door.’⁶⁴ Dit duidt niet alleen op tegenstrijdigheid, maar ook op een bepaalde visie op wat racisme is. Het lijkt erop dat Erik het moeilijk vindt om bepaalde dingen als racisme te definiëren. Dit kan zijn omdat hij zelf niet goed weet wat racisme precies is of er geen duidelijk beeld van heeft, hij vertelde immers al dat er niet veel over gepraat werd. Het kan ook zijn dat Erik racisme alleen als racisme zag als het met de intentie was om iemand pijn te doen of ideologische conventies te weerspiegelen, en niet de meer terloopse opmerkingen of incidenten. Volgens Essed was deze visie van racisme ook aanwezig in Nederland in de jaren tachtig, waardoor het makkelijk was om meer alledaagse vormen van racisme te negeren.⁶⁵

Het kan echter ook zijn dat Erik racisme alleen als racisme erkende als het om openlijke, grove of gewelddadige daden ging.⁶⁶ Dit kan verklaren waarom Erik niet goed leek te begrijpen dat Kerwin zo ‘fel’ reageerde op de ‘woordenwisseling’ met de skinhead, zo vertelt hij in het interview: ‘En toen zei Kerwin dat hij z’n benen bij z’n geboorte had gekregen om te lopen en dat hij lopen mocht waar hij wou. Hij ging er fel tegenin. Wat hij eigenlijk ook nooit deed. Dan zei hij meestal van ‘’black is beauty’’ en dan liep hij gewoon door. Ik weet niet wat hij op dat moment heeft gedacht. Misschien dacht hij van ‘’nou moet ik er maar eens een keertje iets aan doen.’’⁶⁷ Erik haalt zijn schouders op als hij dit zegt. Daarnaast is het interessant dat racisme in de docu vaak beschreven wordt als iets agressiefs en gewelddadigs. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de intro van de documentaire – wanneer een

⁶³ Kerwin, *teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 02:28-05:27.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Philomena Essed en Isabel Hoving, ‘Innocence, smug ignorance, resentment: and introduction to Dutch racism’ in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch racism* (Amsterdam 2014) 9-30, aldaar 11.

⁶⁶ Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 164.

⁶⁷ Kerwin, *teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 05:28-08:42.

man een gewelddadig racistisch scenario beschrijft – en in het interview met de blonde jongen, waar steeds de agressie en het gebruikte geweld van de skinheads wordt benadrukt.⁶⁸ Het lijkt alsof de documentaire zelf racisme dus ook vooral als iets agressiefs en gewelddadigs ziet, aangezien er maar weinig plek was voor alledaags racisme.⁶⁹

Soms gaat het ontkennen van racisme verder en wordt racisme zelfs afgewezen. Deze houding noemt Essed in een van haar publicaties ‘*smug ignorance*’. Essed stelt dat deze *smug ignorance* past bij het claimen van de Nederlandse onschuld, waarbij de mogelijkheid om te weten van racisme soms zelfs agressief afgewezen wordt.⁷⁰ De *smug ignorance* van Essed is min of meer hetzelfde als de witte onschuld van Gloria Wekker, en is op een bepaalde manier ook terug te zien in de documentaire. Een voorbeeld hiervan is zichtbaar in de scène waar kinderen in een klaslokaal met elkaar in discussie gaan over immigranten. Een meisje van Surinaamse afkomst vertelt dat als ze terug zou gaan naar Suriname, ze zich daar ook niet meer thuis zou voelen. Een jongen buiten beeld reageert hierop met: ‘Maar dat is niet mijn probleem.’ Waarop het meisje reageert: ‘Nee kijk dat is jouw probleem niet, nou maar wel mijn probleem. Dus jij denkt alleen maar aan je eigen belangen, jouw eigen belang gaat voor en de rest mag stikken.’, waarop de jongen ‘Ja tuurlijk’ antwoordt.⁷¹ Hier is te zien dat de jongen de mogelijkheid om iets te weten over racisme volledig afwijst en er bovendien afstand van neemt, want het is niet zijn ‘probleem’.

Naast het ontkennen en afwijzen van racisme, laat de documentaire ook zogenaamd ‘*entitlement racism*’ zien. Essed stelt dat in Nederland een sterk rechtsgevoel bestaat, waardoor er geëist wordt dat mensen met een migratieachtergrond dankbaarheid tonen. Als deze dankbaarheid niet getoond wordt, leidt dit tot wrok en soms zelfs tot beledigingen of geweld.⁷² In de documentaire wordt dit rechtsgevoel weergegeven als het idee dat ‘wij’ (hier worden waarschijnlijk witte Nederlanders mee bedoelt) meer rechten hebben dan ‘zij’ (waarschijnlijk niet witte Nederlanders en niet witte migranten). En voorbeeld van *entitlement racism* wordt gegeven als een lid van het Scholierenkomité zogenaamde motieven voor racisme uitlegt: ‘Nou, wij waren hier het eerst. En wij hebben dan ook recht als het slechter wordt. Jullie hebben dan nergens recht op en als jullie dan niet weggaan, nou dan steken we

⁶⁸ Kerwin, *teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 08:43-10:34.

⁶⁹ Dit is ook niet verassend, aangezien Philomena Essed in 1984 pas de term ‘alledaags racisme’ zou introduceren in haar gelijknamige boek.

⁷⁰ Philomena Essed en Isabel Hoving, ‘Innocence, *smug ignorance*, resentment: and introduction to Dutch racism’ in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch racism* (Amsterdam 2014) 9-30, aldaar 24.

⁷¹ Kerwin, *teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 15:45-17:31.

⁷² Philomena Essed en Isabel Hoving, ‘Innocence, *smug ignorance*, resentment: and introduction to Dutch racism’ in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch racism* (Amsterdam 2014) 9-30, aldaar 25.

jullie wel overhoop.’⁷³ In dit citaat is ook de agressie en woede goed weergegeven die soms gepaard gaat met entitlement racism. De documentaire laat in een aantal andere gevallen deze woede ook zien, bijvoorbeeld als het Scholierenkomité in gesprek gaat met buurtkinderen die de discussie eindigen met uitspraken zoals ‘Ach die buitenlanders, laat ze gauw opdonderen.’ en ‘Ach, maak er geen ruzie om, donder op man!’⁷⁴

3 De receptie

De documentaire werd uitgezonden op drie verschillende data: Eerste Kerstdag 1984 (Nederland 2, 14:10-15:00), zondag 22 september 1985 (Nederland 2, 17:55-18:25) en vrijdag 16 september 1988 (Nederland 3, 19:22-19:55).⁷⁵ Aan de uitzendtijd is af te lezen dat enkel de eerste keer de complete versie van de docu werd uitgezonden. De reden voor het uitzenden in 1984 lijkt duidelijk: de documentaire was net klaar en de moord op Kerwin zat nog in het geheugen van veel mensen. Dit is ook te concluderen uit de reeds grote opkomst bij de herdenking van Kerwin en de actieweek tegen racisme in 1984.⁷⁶ De moord op Kerwin speelde bij deze actieweek een belangrijke rol, zoals te zien is in de documentaire.⁷⁷ In 1985 is dit nog net zo.⁷⁸ In 1988 is de timing echter interessanter. Voorafgaand aan september 1988 was Nico Bodemeijer inmiddels alweer gearresteerd en vrijgelaten voor een andere misdaad. Daarnaast ging het oprichten van een speciaal politieteam voor racistisch geweld definitief niet door.⁷⁹ Bovendien werd de documentaire in 1985 en 1988 in september uitgezonden. Dit was ongeveer een maand na 20 augustus, de datum waarop Kerwin vermoord werd. Deze timing lijkt me niet toevallig, maar opzettelijk kort na het jubileum omdat de moord dan misschien meer onder de aandacht was.

Hoewel de uitzendtijdstippen van de docu in 1984 en 1985 niet al te gunstig lijken – in de middag op Eerste Kerstdag en rond etenstijd zijn misschien niet de tijdstippen waarop de meeste mensen voor de televisie zaten – werd de documentaire wel drie maal uitgezonden, waarvan twee jaren zelf opeenvolgend waren. Dit gebeurde in een tijd waar er nog maar

⁷³ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 08:43-10:34.

⁷⁴ *Ibidem*, 11:14-13:35.

⁷⁵ Dit is o.a. terug te vinden in: ‘Televisie en radio’, *NRC Handelsblad* (24 december 1984); ‘Tv morgen’, *Trouw* (21 september 1985); ‘TV vandaag’, *Nederlands dagblad* (16 september 1988).

⁷⁶ Dit is o.a. terug te vinden in: ‘Landelijke actieweek tegen racisme’, *Nederlands dagblad* (17 augustus 1984); ‘Nachtwake voor herdenking Kerwin’, *Het Parool* (21 augustus 1984).

⁷⁷ In de documentaire wordt het Amsterdamse Scholierenkomité gefilmd o.a. als ze posters voor de ‘Aktieweek tegen racisme’ met een (foto van Kerwin) ophangen.

⁷⁸ Zo was er in 1985 een opnieuw een actieweek tegen racisme, een demonstratie en herdenking voor Kerwin. Dit is o.a. terug te vinden in: ‘Demonstratie tegen racisme’, *De Volkskrant* (26 augustus 1985); ‘Honderden mensen bij herdenking Kerwin’, *De waarheid* (22 augustus 1985).

⁷⁹ Dit wordt in meerdere kranten vermeld, o.a. in: ‘Moordenaar van Kerwin is weer vrij’, *Het vrije volk* (10 mei 1988); ‘Van Thijn acht politieteam tegen racisme niet nodig’, *Het Parool* (23 augustus 1988).

weinig zenders waren – in 1984 en 1985 enkel Nederland 1 en 2 als Nederlandse zenders en in 1988 was daar Nederland 3 bijgekomen – en dus nog beperkte zendtijd. Het drie keer uitzenden van de documentaire lijkt dan bijzonder. Bovendien wordt zelfs in de krant melding gemaakt dat de docu voor de derde keer uitgezonden werd.⁸⁰

Daarnaast vermelden bijna alle kranten uit 1988 de prijzen die de documentaire gewonnen heeft en het antiracistisch activisme dat het in beweging heeft gebracht. Wat daarnaast opvallend is aan de beschrijvingen van de docu in de TV-gidsen uit 1988 is dat het racistische motief indirecter beschreven wordt dan in 1984 en 1985. In 1984 en 1985 wordt een racistisch motief meestal direct beschreven, bijvoorbeeld: ‘Augustus 1983 werd Kerwin in Amsterdam vermoord. Omdat hij zwart was, zei de dader.’⁸¹ en ‘[...] over racisme en de strijd daartegen n.a.v. de moord op Kerwin Duinmeijer [...]’.⁸² In 1988 luiden de teksten daarentegen als volgt: ‘[...] over de racistische getinte moord op Kerwin Duinmeijer’⁸³ en ‘[...] tijdens een woordenwisseling die begonnen was met een opmerking over zijn huidskleur, op straat neergestoken.’⁸⁴ Dit sluit aan bij de eerdergenoemde stelling van Rob Witte, dat de opleving van het debat over racisme slechtst plaatsvond in de eerste helft van de jaren tachtig.

Naast de uitzendingen op televisie werd de documentaire gebruikt bij antiracistisch activisme. Zo werd de docu getoond tijdens antiracistische initiatieven op scholen en bij andere bijeenkomsten. De docu werd bijvoorbeeld vertoond op scholen op initiatief van het Amsterdamse Scholierenkomité, de actiegroep die ook een belangrijke rol heeft in de docu zelf. Leden van het Scholierenkomité gingen scholen af en behandelden aan de hand van de docu verschillende stellingen met de leerlingen.⁸⁵ De scène in het klaslokaal uit de docu geeft een illustratie van hoe dit eruit moet hebben gezien.⁸⁶ Daarnaast werd de docu getoond op verschillende infoavonden en conferenties, bijvoorbeeld op de infoavond ‘Discrimineren, niet bij mij in de klas’ voor docenten in Rotterdam in 1985.⁸⁷ Het zou gesteld kunnen worden dat de documentaire over Kerwin populair lesmateriaal werd voor docenten bij het behandelen van thema’s zoals racisme, discriminatie en fascisme. Zo vertelt een lerares Nederlands aan de Volkskrant in 1986: ‘Na twee, drie weken hebben de leerlingen iets van: bah alweer over

⁸⁰ ‘NOS vertoont voor derde keer Kerwin’, *Algemeen Dagblad* (12 september 1988).

⁸¹ ‘Televisie en radio’, *NRC Handelsblad* (24 december 1984).

⁸² ‘TV vandaag’, *Trouw* (19 september 1985).

⁸³ ‘Televisie’, *NRC Handelsblad* (15 september 1988).

⁸⁴ ‘Radio & televisie’, *De Volkskrant* (16 september 1988).

⁸⁵ Rob Zwetsloot, ‘Wat scholieren tegen discriminatie doen’, *De waarheid* (13 februari 1986).

⁸⁶ *Kerwin, teken van de tijd*, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid, 11:14-13:35.

⁸⁷ ‘Bij manifestatie ‘Discriminatie in de klas’: Onderwijzers tonen geen belangstelling’, *Het vrije volk* (7 oktober 1985).

discriminatie. Maar een film over Kerwin Duinmeijer slaat direct aan: dan heb je meteen allerlei verhalen van wat iedereen heeft meegemaakt of gehoord.’’⁸⁸ Het performatieve doel – inclusief het bijbehorende doelpubliek – dat de makers van de docu voor ogen hadden, werd dus bereikt.

Tot slot

In dit hoofdstuk is een poging gedaan om te laten zien hoe de documentaire over Kerwin het publieke debat over racisme in de jaren tachtig heeft proberen te beïnvloeden. Er is gebleken dat de documentaire zelf een goed voorbeeld was van een antiracistisch initiatief na de moord, en dat de makers duidelijk een normatief en performatief doel voor ogen hadden met de docu. Bij dit normatieve doel was vooral de vergelijking met de Tweede Wereldoorlog van belang. Om het publiek te overtuigen van het (ernstige) racisme in de jaren tachtig werd namelijk een parallel getrokken tussen racisme jegens joden tijdens de Holocaust (met Anne Frank als symbool) en racisme jegens gekleurden in de jaren tachtig (met Kerwin als symbool). Door het succes van de documentaire kan gesteld worden dat er daadwerkelijk meer aandacht was gekomen voor racisme in Nederland. Daarnaast laat de docu zowel racisme als antiracisme in de jaren tachtig zien, en focust hierbij vooral op jongeren. Zo zijn er verschillende houdingen tegenover racisme zichtbaar in de docu, zoals het ontkennen of er een taboe van maken, het afwijzen of een gevoel van entitlement hebben.

⁸⁸ Ineke Jungschleger, ‘Anti-racisme op school: ‘Na enkele weken zeggen ze: bah weer discriminatie’’, *De Volkskrant* (19 september 1986).

Hoofdstuk 3: ‘Zwart wit’

In dit hoofdstuk zal gefocust worden op het liedje ‘Zwart wit’ van de Frank Boeijen Groep. Er zal onderzocht worden hoe het liedje – dat naar aanleiding van de moord op Kerwin gemaakt werd – daadwerkelijk verband hield met de moord en racisme in Nederland. Het liedje werd namelijk in de tijd zelf gezien als een antiracistisch initiatief, maar letterkundige Laurens Ham is hier al sceptisch over in zijn boek *Op de vuist*.⁸⁹ In dit hoofdstuk zal nader onderzocht worden wat het verband was tussen het liedje, de moord en racisme in Nederland. Hierbij zal tevens aandacht zijn voor bepaalde houdingen en meningen (tegen)over racisme die zichtbaar zijn geworden tijdens het analyseren van het liedje. Dit hoofdstuk bestaat uit drie delen: de totstandkoming, de inhoud en de receptie van het liedje. Bij het achterhalen van de totstandkoming en de receptie is gebruik gemaakt van krantenartikelen. Bij het analyseren van de inhoud is wederom een discoursanalyse toegepast.

1 De totstandkoming

Het liedje ‘Zwart wit’ is een Nederlandstalig popliedje van de Frank Boeijen Groep. De Nijmeegse groep was ontstaan in 1979 en bestond uit zanger Frank Boeijen en zijn vier bandleden. Het liedje werd opgenomen in 1983, naar aanleiding van de moord op Kerwin. In een interview uit 1984 vertelt Frank Boeijen over zijn reactie op de moord: ‘Het klinkt heel pathetisch, maar het was alsof ik door een speer was getroffen toen ik het hoorde [...] Nou gaat ’t te ver, wist ik, nu moet je laten zien aan welke kant je staat. Dat heeft even geduurd. Ik was te zeer ontroerd, te erg geschrokken.’⁹⁰ De moord was voor Boeijen dus een gebeurtenis die hem ertoe had aangezet om te laten zien ‘aan welke kant hij staat’. Het valt op dat Boeijen racisme niet expliciet benoemde, hij was erg vaag. Het feit dat juist de moord – een grove gewelddadige daad – ervoor had gezorgd dat Boeijen ‘het te ver vond gaan’, kan er daarnaast op duiden dat Boeijen racisme enkel associeerde met openlijke, grove of gewelddadige gebeurtenissen. Dit beeld van racisme was ook al te zien in de documentaire uit het vorige hoofdstuk.

Voordat de Frank Boeijen Groep de single ‘Zwart wit’ uitbracht op 2 januari 1984, waren ze nog niet erg ervaren aan de Nederlandse muziektop. Voorafgaand aan ‘Zwart wit’ had de band nog geen tien singles uitgebracht, waarvan de laatste twee genoteerd werden in de hitlijsten. De hoogste noteringen waren nummer 28 en nummer 25. Dit waren de liedjes

⁸⁹ Laurens Ham, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020) 162-163.

⁹⁰ ‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984).

‘Linda’ en ‘Doe iets’ uit 1983 en gingen direct voor aan de uitgave van ‘Zwart wit’. Er zou gesteld kunnen worden dat de band voor de uitgave van ‘Zwart wit’ pas enigszins was begonnen met doorbreken in de Nederlandse muziekwereld. Later in dit hoofdstuk zal blijken dat de uitgave van ‘Zwart wit’ deze doorbraak definitief maakte. Tevens had de band voorafgaand aan ‘Zwart wit’ nooit eerder meer maatschappelijke of politieke thema’s in hun muziek verwerkt. Zo gingen ‘Linda’ en ‘Doe iets’ beide over liefde en leek het doel van de band vooral mensen entertainen te zijn.

Voor het liedje ‘Zwart wit’ was ook een videoclip opgenomen door de Frank Boeijen Groep. Boeijen zegt hierover in een interview met de krant het volgende: ‘Als je muziek hoort bedenk je daarbij je eigen beelden, net als bij het lezen van een boek. Voor ons is het schitterend om die beelden via zo’n filmpje te kunnen sturen. Daarmee ga je een stapje verder dan wanneer je alleen maar het nummer speelt.’⁹¹ Het is opvallend dat Boeijen benadrukte dat de band zelf de inhoud van de videoclip had bedacht. Dit deed hij door het zeggen van ‘eigen beelden’ en ‘zo’n filmpje te kunnen sturen’. Later in het interview geeft Boeijen hiervoor een verklaring: ‘Omdat juist dit onderwerp door anderen zo verkeerd zou kunnen worden uitgelegd hebben we alles zelf gedaan.’⁹² Boeijen en de band wilden dus alles zelf bedenken en maken om op hun eigen manier het onderwerp – wat racisme zou zijn aangezien het naar aanleiding van de moord op Kerwin werd gemaakt – te behandelen. Daarnaast wordt in hetzelfde krantenartikel nogmaals vermeld dat de clip zelf gemaakt en bekostigd was door de band, en dat het niet gebruikelijk was voor Nederlandstalige artiesten om een videoclip te maken.

2 De inhoud

De Frank Boeijen Groep wilde met het liedje mensen entertainen, aangezien de band een popgroep was die over het algemeen geen liedjes maakte met maatschappelijke op politieke thema’s. In een interview stelde Boeijen echter ook dat het liedje bedoeld was om mensen te laten zien dat hij geschrokken was naar aanleiding van de moord op Kerwin. Daarnaast zei Boeijen dat het doel van het lied niet is om verandering te brengen. Dit was volgens Boeijen ook niet mogelijk. Later in het interview stelde hij echter wel dat het liedje enige invloed heeft gehad op de maatschappij. Zo ontving hij bijvoorbeeld brieven van kinderen die spijt hadden dat ze Surinamers in hun klas hadden gepest.⁹³ De band wilde met het liedje dus niet per se

⁹¹ ‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984).

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

mensen overtuigen van racisme of mensen motiveren tot antiracistisch activisme, wat bij de docu uit het vorige hoofdstuk wel het doel was.

Wat bij het vaststellen van het doel van het liedje meespeelt is het genre van het lied. Het liedje was duidelijk bedoeld als een soort protestlied, en wordt zo ook beschreven in bijvoorbeeld kranten.⁹⁴ Volgens Laurens Ham moeten protestliedjes verbindend zijn, wat ervoor kan zorgen dat alle scherpe politieke inhoud eruit kan verdwijnen. Er is dan van feitelijk protest niet langer sprake. Wie in de mainstream succes wil hebben – wat aannemelijk wel het doel was van de Frank Boeijen Groep – moet zo algemeen en open mogelijk zijn, om zo veel mogelijk maatschappelijke acceptatie te krijgen.⁹⁵ Er was hierbij dan ook geen specifiek doelpubliek aan te wijzen, de band wilde zo veel mogelijk luisteraars bereiken om in de hitlijsten genoteerd te worden.

Het verband met de moord op Kerwin en racisme

In de songtekst van het liedje wordt duidelijk verwezen naar de moord op Kerwin. Dit gebeurt gelijk in het eerste couplet: ‘Hij liep daar in de stad. s’ Avonds laat. [...] Mes, steek, pijn.’⁹⁶ Ook in het tweede couplet wordt verwezen naar de moord: ‘Een taxi, het is te laat. Het is voorbij. Wie wil er nou bloed op de achterbank. Van de werkelijkheid.’⁹⁷ Tegelijkertijd is hierbij in de videoclip een taxi te zien die Boeijen en vier mannen – Boeijen is de ‘bedreigde’ persoon, de mannen zijn degene die hem bedreigen – hard voorbij rijdt, waarna Boeijen wegrent. Opvallend is dat de videoclip in het tweede couplet de tekst wel ondersteunt, terwijl dat in het eerste couplet niet gebeurt als er ‘Mes, steek, pijn’, gezongen wordt. Het lijkt alsof er in het liedje meer gefocust wordt op de taxichauffeur dan op de dader van de daadwerkelijke moord. Daarnaast ondersteunt het liedje de bewering dat de taxichauffeur Kerwin niet mee wilde nemen omdat hij geen bloed op zijn bekleding wilde.⁹⁸ Deze bewering werd in de documentaire ook al gesteund, terwijl de hoofdofficier van Amsterdam in 1983 al claimde dat de taxichauffeur niks over de bekleding van de taxi had gezegd.⁹⁹

Volgens Ham werd de taxichauffeur als symbool gezien van het breder gedragen racisme tegen niet witte Nederlanders in de jaren tachtig.¹⁰⁰ Dit past bij de focus op de

⁹⁴ Het liedje werd bijvoorbeeld beschreven als ‘fel protest tegen discriminatie’ en ‘antidiscriminatie nummer’. Terug te vinden in: ‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984); ‘Frank Boeijen ten strijde tegen “Tom Jones”’, *Het vrije volk* (13 september 1986).

⁹⁵ Laurens Ham, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020) 321-322.

⁹⁶ YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=d8-mZ3ILQSw> (geraadpleegd op 6 juni 2022).

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ In het twee couplet wordt gezongen: ‘wie wil er nou bloed op de achterbank’.

⁹⁹ ‘Geen vervolging van Amsterdamse taxichauffeur’, *NRC Handelsblad* (17 september 1983).

¹⁰⁰ Laurens Ham, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020) 162.

taxichauffeur in het liedje. De taxichauffeur wordt namelijk expliciet genoemd en getoond in het clipje, terwijl in het clipje geen parallellen te zien zijn met de daadwerkelijke moord en de dader. Degene die namelijk de dader zou moeten symboliseren zijn vier mannen in een soort sciencefiction-outfit, die Boeijen telkens achtervolgen maar eigenlijk niks doen of zeggen. Het is opvallend dat vooral de taxichauffeur als symbool werd gezien en gebruikt voor racisme, omdat de taxichauffeur geen racistisch motief had. Het is niet relevant welk motief voor waarheid aangenomen wordt – dat hij niet wist hoe ernstig het was of dat hij geen bloed op zijn bekleding wilde – het zijn beide geen racistische motieven. De focus op de taxichauffeur haalde dus eigenlijk de focus van racisme. De taxichauffeur was op zijn hoogst asociaal, maar niet racistisch. In feite werd racisme een soort van ontkent of zelfs afgewezen door de aandacht van racisme af te halen. Dit past bij de houdingen van witte onschuld en smug ignorance die in het vorige hoofdstuk ook naar voren kwamen.

Afgezien van de verwijzingen naar de moord in de clip en songtekst, heeft het liedje weinig met de moord en racisme te maken. Zo wordt het bijvoorbeeld duidelijk dat er met ‘Zwart wit’ niet verwezen wordt naar huidskleur, wat eigenlijk logisch zou zijn als het over de moord en racisme zou gaan. De bedreigde persoon in het lied wordt namelijk door Boeijen zelf gespeeld, een witte man. Daarnaast zijn alle andere personen in de clip ook wit. De enige zwart-wit tegenstelling die in de clip te zien is, zijn de zwarte en witte kaarten waar mee gespeeld wordt. Opvallend is dat in de laatste scène van de clip, Boeijen zelf ook mee blijkt te doen aan het kaartspel. Boeijen heeft als enige aan tafel ineens een rode kaart – rood kan hier geïnterpreteerd worden als ‘de kleur van je hart’ – en gooit deze lachend op.¹⁰¹ Hij lijkt met het opgooien van deze rode kaart het spel gewonnen te hebben. Hiermee wordt het definitief duidelijk dat er in het liedje niet verwezen wordt naar huidskleur.

‘Zwart wit’ lijkt in plaats van huidskleur te verwijzen naar het concept ‘zwart-wit denken’.¹⁰² Boeijen zegt hierover in een interview zelf het volgende: ‘[...] nu speel ik zelf die bedreigde persoon. Om te laten zien dat de huidskleur er helemaal niet toe doet en dat discriminatie alleen maar te maken heeft met afstand tussen mensen.’¹⁰³ Boeijen maakte duidelijk dat het liedje ging om discriminatie, maar stelde hier dat huidskleur daar niks mee te maken had. Dit lijkt op *color blind racism*, een soort ‘oplossing’ voor racisme waarbij het

¹⁰¹ Dit is een verwijzing naar het refrein: ‘Denk goed na aan welke kant je staat. Denk niet wit, denk niet zwart (2x). Denk niet zwart-wit (2x). Maar in de kleur van je hart (2x)’.

¹⁰² ‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984).

¹⁰³ Ibidem.

bestaan van ras ontkennt wordt.¹⁰⁴ Het idee is dat als men elkaars ras niet weet, je ook niet racistisch kan zijn. In werkelijkheid kan iemand nog steeds racistisch zijn, ook al erken je niet dat er verschillende rassen bestaan. Ras is immers een sociaal concept, iets wat ontwikkelt is door de maatschappij zelf.¹⁰⁵ Dit kan niet simpelweg ontkennt worden. Bij color blind racism hoort bovendien witte onschuld en smug ignorance, omdat racisme indirect ook ontkennt en afgewezen wordt. Als er namelijk geen ras bestaat, kan racisme ook niet bestaan.

3 De receptie

Het liedje was erg succesvol en zou een van de grootste hits van de Frank Boeijen Groep worden. ‘Zwart Wit’ zou na de uitgave in januari 1984 binnenkomen op plek twintig in de Nederlandse Top 40.¹⁰⁶ Na bijna twee maanden zou het nummer pas uit de hitlijst verdwijnen, met een hoogste notering van plek vier.¹⁰⁷ Zo hoog zou een nummer van de Frank Boeijen Groep nooit meer komen te staan in de hitlijsten. Het nummer zou ook zorgen voor de definitieve doorbraak van de band. Zo werd in een krant geschreven dat sinds de single ‘Zwart wit’, de Frank Boeijen Groep uitgegroeid was tot ‘een fenomeen van nationale allure’.¹⁰⁸ In een andere krant wordt het liedje zelfs ‘het beste onze gezongen taal heeft opgeleverd’ genoemd.¹⁰⁹ Er kan dus gesteld worden dat met de uitgave van ‘Zwart wit’, de Frank Boeijen Groep was doorgebroken aan de top van de Nederlandstalige muziek.

Het nummer zou officieel uitkomen als single op 25 januari 1984. Dit was ongeveer vijf maanden na de moord op Kerwin. Boeijen vertelt in een interview dat het hem wat tijd had gekost om het nummer te schrijven, omdat hij zo geschrokken was van de moord.¹¹⁰ In januari 1984 was het debat over racisme in volle gang en zat de moord op Kerwin nog steeds in het geheugen van veel mensen. In 1984 was immers de grootste piek zichtbaar in grafiek 1 en was er veel antiracistisch activisme. Boeijen bracht het liedje dus uit in een tijd waarin meer aandacht was voor racisme, waardoor het liedje misschien ook meer onder de aandacht kwam. Dat het liedje in werkelijkheid niks met racisme of de moord te maken had, heeft geen

¹⁰⁴ Het concept color blind racism is o.a. terug te vinden in: Julian Schaap en Philomena Essed, ‘De terugkeer van Alledaags Racisme’, *Sociologie* 13:1 (2017) 97; Benjamin Bowser, ‘Racism: Origin and Theory’, *Journal of Black Studies* 48:6 (2017) 576-577; Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* (Durham 2016) 1.

¹⁰⁵ Dit wordt o.a. ondersteund in: Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* (Durham 2016) 23; Kenan Malik, *The meaning of race* (Londen 1996) 4-6; Teun van Dijk, *Racism and the Press* (Londen 1991) 25-26; Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 17-22.

¹⁰⁶ ‘Top 40’, *Algemeen Dagblad* (25 januari 1984).

¹⁰⁷ ‘Top 40’, *Algemeen Dagblad* (15 februari 1984).

¹⁰⁸ David Kleijwegt, ‘De ziel van Frank Boeijen’, *Algemeen Dagblad* (27 september 1986).

¹⁰⁹ Jip Golsteijn, ‘Zo eerlijk als op zijn nieuwe LP is Frank Boeijen nog nooit geweest’, *De Telegraaf* (18 oktober 1986).

¹¹⁰ ‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984).

invloed gehad op het succes van het nummer. Dit is een goede weergave van de complexiteit en tegenstrijdigheid van het publieke debat over racisme in de jaren tachtig. Twee verschillende vormen van antiracistisch activisme – de docu en het liedje, al is het liedje achteraf niet antiracistisch te noemen – met verschillende doelen en een verschillende inhoud, konden beide succesvol zijn.

Naast de vele positieve reacties waren er echter ook negatieve reacties op het lied. Frans Kotterer – een auteur die vaak schreef voor het *Parool* – was erg kritisch over het nummer: ‘Boeijen pleegt een behoorlijke dosis onvrede met het maatschappelijk gebeuren in zijn teksten te verwerpen. En ik twijfel niet aan zijn goede bedoelingen, maar in de uitwerking mikt hij me teveel op effectbejag. [...] Daarin verwerkte Boeijen het pathetische refrein [...] Dat vind ik dus goedkoop en dan heb ik het nog niet eens over de demagogische video-clip [...]’¹¹¹ Kotterer stelde dat Boeijen ‘een behoorlijke dosis onvrede pleegt’ door een maatschappelijk thema in zijn muziek te verwerken. Kotterer vond muziek kennelijk geen geschikte plek om meer serieuze zaken aan te kaarten. Daarnaast had Kotterer kritiek op het hoge dramatische gehalte van het liedje en de clip. Kotterer stelde als laatste dat Boeijen in de uitwerking te veel op effectbejag mikt. Dit kan erop duiden dat Kotterer al inzag dat het liedje niet echt over racisme ging, maar zo breed en algemeen mogelijk was om succes te kunnen hebben.

Tot slot

In dit hoofdstuk is bekeken hoe het liedje ‘Zwart wit’ verband hield met de moord op Kerwin en racisme in Nederland. Boeijen zelf presenteerde het lied namelijk als een soort protest naar aanleiding van de moord op Kerwin, maar in werkelijkheid had het liedje weinig te maken met de moord of racisme. Zo verwees de zwart-wit tegenstelling niet naar huidskleur maar naar het concept zwart-wit denken. Bovendien stelde Boeijen zelf dat het liedje niet om racisme ging, maar om discriminatie. Hierbij beweerde hij zelfs dat discriminatie niks te maken had met huidskleur, wat duidde op color blind racism. Het feit dat het liedje een grote hit werd, laat de complexiteit en tegenstrijdigheid van het debat over racisme in de jaren tachtig goed zien. In deze tijd – waarin het publieke debat over racisme een opleving had – waren twee totaal verschillende cultuurproducten (met een verschillend doel en verschillende inhoud) beide succesvol.

¹¹¹ Frans Kotterer, ‘Tussen draaitafel en pedaalemmer’, *Het Parool* (27 juni 1984).

Conclusie

In het reeds verrichte onderzoek naar ras en racisme in Nederland wordt door sommige auteurs gesteld dat in de eerste helft van de jaren tachtig een opleving in het publieke debat over racisme plaatsvond.¹¹² Een belangrijke aanleiding voor deze opleving was volgens Witte en Ham de moord op Kerwin Duinmeijer. Deze al dan niet racistische moord laat gelijk zien dat er naast veel antiracistische activisme ook ernstig racisme en racistisch geweld in Nederland was in de jaren tachtig. In dit onderzoek is gepoogd om de invloed van de moord op Kerwin op het publieke debat over racisme nader te onderzoeken. Daarnaast is gepoogd om dit publieke debat zelf in kaart te brengen en te duiden, door het gebruiken van concepten zoals witte onschuld, smug ignorance en color blind racism.

In het eerste hoofdstuk is aandacht geweest voor de moord op Kerwin en de invloed van de moord op het publieke debat over racisme. Het is te concluderen dat de moord een belangrijke factor was voor de opleving van het publieke debat over racisme. Zo werden er naar aanleiding van de moord verschillende antiracistische organisaties en antiracistische initiatieven – zoals het Landelijk Bureau voor Racismebestrijding en verschillende demonstraties – opgezet. In het tweede en derde hoofdstuk werden de documentaire ‘Kerwin, teken van de tijd’ en het liedje ‘Zwart wit’ onderzocht, om nader in te gaan op de inhoud van het publieke debat over racisme en de toe-eigening van de moord op Kerwin. De docu en het liedje waren namelijk beide naar aanleiding van de moord op Kerwin gemaakt, maar bleken een heel ander doel en andere inhoud te hebben.

Ten eerste verschilde het doel van de docu erg van het doel van het liedje. De makers van de docu wilden mensen overtuigen van het bestaan van ernstig racisme in Nederland in de jaren tachtig. Dit werd gedaan door een vergelijking te trekken tussen Kerwin en Anne Frank. Kerwin kan hierbij gezien worden als het symbool van racisme jegens zwarte mensen in de jaren tachtig en Anne als symbool voor racisme jegens Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Aangezien het antisemitisme van de Tweede Wereldoorlog door veel Nederlanders wel gezien werd als racisme, werd in de docu een parallel getrokken tussen deze twee vormen van racisme. De makers van de docu hoopte hiermee mensen ervan te

¹¹² Rob Witte, *Racist Violence and the State: a comparative analysis of Britain, France and the Netherlands* (New York 1996) 156-157; Laurens Ham, *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020) 162. Essed stelt dit niet letterlijk, maar heeft het wel over een toename van bewustwording van racisme aan het begin van de jaren 80. Dit is terug te vinden in: Philomena Essed, *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984) 15-16.

overtuigen dat racisme in de jaren tachtig ook bestond en zelfs ernstig was, en dat men hier bovendien tegen in actie moest komen.

Het liedje ‘Zwart wit’ doet eigenlijk het tegenovergestelde van de docu. Waar de docu racisme specificeert als racisme jegens zwarte mensen, wordt racisme in het liedje juist zo algemeen en breed mogelijk gespecificeerd. Dit gebeurt zelfs zo erg, dat het liedje eigenlijk niet meer over racisme gaat. Boeijen stelde zelf ook dat het liedje niet over racisme ging, maar over discriminatie. Bovendien stelde Boeijen dat discriminatie iets was waar huidskleur niks mee te maken had. Deze houding tegenover racisme – het stellen dat kleur er niet toe doet – duidt op color blind racism. Bij color blind racism hoort tevens het afwijzen of ontkennen van racisme, een houding die ook te zien was in de documentaire. Daarnaast liet de documentaire ook voorbeelden zien van witte onschuld en smug ignorance.

Ondanks de verschillen in doel en inhoud waren de docu en het liedje beide succesvol. Zo kreeg de docu verschillende prijzen, werd meerdere keren uitgezonden op televisie en werd gebruikt bij antiracistisch activisme; het liedje werd uiteindelijk de grootste hit van de Frank Boeijen Groep. Het is opmerkelijk dat twee sterk verschillende cultuurproducten uit dezelfde tijd beide succesvol konden zijn. Dit past echter goed bij de complexiteit en tegenstrijdigheid van het publieke debat over racisme in de jaren tachtig. Ook de docu liet al zien dat er erg veel verschillende meningen en houdingen (tegen)over racisme waren in de jaren tachtig: van jongeren die zich overtuigd inzetten tegen racisme en fascisme tot Centruumpartij-stemmers die het bestaan van racisme in zijn geheel ontkenden.

Dit onderzoek heeft aan de hand van het analyseren van twee casestudies het publieke debat over racisme in de jaren tachtig en de invloed hierop van de moord op Kerwin gepoogd te beschrijven en te duiden. In toekomstig onderzoek naar ras en racisme zou het interessant zijn om meer van dit soort cultuurproducten te analyseren. Hierbij zou een discoursanalyse een erg geschikte methode zijn. Daarnaast is reeds verricht onderzoek naar ras en racisme vaak erg breed en niet gefocust op een kleine tijdsbepaling, zoals in dit onderzoek wel het geval is.¹¹³ Dit zou voor toekomstig onderzoek ook vruchtbaar zijn, aangezien ras en racisme erg complexe concepten zijn om te onderzoeken. Door onderzoek te doen naar een kleine tijdsperiode kan er dieper worden ingegaan op deze complexiteit, waardoor uiteindelijk een groter begrip van het denken over ras en racisme zal ontstaan.

¹¹³ Teun van Dijk, *Racism and the Press* (Londen 1991) 5.

Bibliografie

Secundaire literatuur

- Berg, van den, H. en P. Reinsch, *Racisme in schoolboeken* (Amsterdam 1983).
- Beyen, M., *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven* (Leuven 2019).
- Blakely, A., *Blacks in the Dutch world* (Bloomington 1993).
- Bowser, B., 'Racism: Origin and Theory', *Journal of Black Studies* 48:6 (2017) 572-590.
- Dijk, van, T., *Racism and the Press* (Londen 1991).
- Essed, P. en I. Hoving, 'Innocence, smug ignorance, resentment: and introduction to Dutch racism' in: Philomena Essed en Isabel Hoving eds., *Dutch racism* (Amsterdam 2014) 9-30.
- Essed P en S. Trienekes, "'Who wants to feel white?'" Race, Dutch culture and contested identities', *Ethnic and Racial Studies* 31:1 (2008) 52-72
- Essed, P., en K. Nimako, 'Designs and (Co)Incidents. Cultures of Scholarship and Public Policy on Immigrants/Minorities in the Netherlands' *International Journal of Comparative Sociology* 47:3-4 (2006) 281-312.
- Essed, P., *Alledaags racisme* (IJmuiden 1984).
- Ham, L., *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland* (Amsterdam 2020).
- Hondius, D., *Blackness in Western Europe. Racial Patterns of Paternalism and Exclusion* (Londen 2017).
- Jordan, W., *White over Black: American Attitudes toward the Negro 1550-1812* (Chapel Hill 1968).
- Malik, K., *The meaning of race* (Londen 1996).
- Nederveen Pieters, J., *Wit over Zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990).
- Schaap, J. en P. Essed, 'De terugkeer van Alledaags Racisme', *Sociologie* 13:1 (2017) 93-108.
- Wekker, G., *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* (Durham 2016).

Weiner, M. en A. Báez eds., *Smash the pillars. Decoloniality and the imaginary of color in the Dutch kingdom* (Lanham 2018).

Witte, R., *'Al eeuwenlang een gastvrij volk'. Racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009* (Amsterdam 2010).

Witte, R., *Racist Violence and the State: a comparative analysis of Britain, France and the Netherlands* (New York 1996).

Krantenartikelen

'Amsterdamse taxichauffeur moet gewonden ook vervoeren', *Trouw* (9 maart 1984).

'Bij manifestatie "Discriminatie in de klas": Onderwijzers tonen geen belangstelling', *Het vrije volk* (7 oktober 1985).

'Demonstratie tegen racisme', *De Volkskrant* (26 augustus 1985).

'Demonstratie tegen racisme na doodsteken van jongen', *Het Parool* (26 augustus 1983).

'Dood Antilliaanse jongen veroorzaakt grote opschudding', *De Volkskrant* (26 augustus 1983).

'Duizenden betogers tegen toenemend racisme', *NRC Handelsblad* (29 augustus 1983).

'Eerste prijs voor NOS-film', *Algemeen Dagblad* (2 oktober 1984).

'Frank Boeijen ten strijde tegen "Tom Jones"', *Het vrije volk* (13 september 1986).

'Geen richtlijnen taxi's bij vervoer gewonden', *NRC Handelsblad* (26 augustus 1983).

'Geen vervolging van Amsterdamse taxichauffeur', *NRC Handelsblad* (17 september 1983).

Golsteijn, J., 'Zo eerlijk als op zijn nieuwe LP is Frank Boeijen nog nooit geweest', *De Telegraaf* (18 oktober 1986).

'Honderden mensen bij herdenking Kerwin', *De waarheid* (22 augustus 1985).

'Jesse Jackson begint actie ten apartheid', *Het Parool* (14 september 1983).

'Jongen moet naar inrichting voor doden Antiliaan', *Trouw* (24 januari 1984).

Jungschleger, I., 'Anti-racisme op school: "Na enkele weken zeggen ze: bah weer discriminatie"', *De Volkskrant* (19 september 1986).

'Kerstrede Beatrix geheel gewijd aan verdraagzaamheid', *De Volkskrant* (27 december 1983).

Koperdraat, R., 'Documentaire op Eerste Kerstdag: "Ik denk nog wel eens dat Kerwin weer terugkomt"', *De waarheid* (22 december 1984).

Kotterer, F., 'Tussen draaitafel en pedaalemmer', *Het Parool* (27 juni 1984).

Kleijwegt, D., 'De ziel van Frank Boeijen', *Algemeen Dagblad* (27 september 1986).

'Landelijke actieweek tegen racisme', *Nederlands dagblad* (17 augustus 1984).

Linden, van der, R., 'Massaal laatste eer voor Kerwin', *De Telegraaf* (27 augustus 1983).

'Moordenaar van Kerwin is weer vrij', *Het vrije volk* (10 mei 1988).

'Nachtwake voor herdenking Kerwin', *Het Parool* (21 augustus 1984).

'Namen & Nummers: Een beetje bluf bij Koos', *De Volkskrant* (15 juni 1985).

Nassenstein, S., 'Film over Kerwin: "Als het te eng werd, gingen we maar weg"', *Het Parool* (15 december 1984).

'NOS vertoont voor derde keer Kerwin', *Algemeen Dagblad* (12 september 1988).

Paping, A. en R. Steenhorst, 'Taxicentrale onderzoekt waarom Kerwin in levensnood werd geweigerd', *De Telegraaf* (30 augustus 1983).

'Radio & televisie', *De Volkskrant* (16 september 1988).

'Televisie', *NRC Handelsblad* (15 september 1988).

'Televisie en radio', *NRC Handelsblad* (24 december 1984).

'Top 40', *Algemeen Dagblad* (15 februari 1984).

'Top 40', *Algemeen Dagblad* (25 januari 1984).

'Tv morgen', *Trouw* (21 september 1985);

‘TV vandaag’, *Nederlands dagblad* (16 september 1988).

‘TV vandaag’, *Trouw* (19 september 1985).

‘Van Thijn acht politieteam tegen racisme niet nodig’, *Het Parool* (23 augustus 1988).

‘Voor Frank Boeijen telt succes minder dan het ideale lied’, *Het vrije volk* (21 januari 1984).

‘Vrienden gedode jongen bij Van Thijn’, *Algemeen Dagblad* (26 augustus 1983).

Zwetsloot, R., ‘Wat scholieren tegen discriminatie doen’, *De waarheid* (13 februari 1986).

Archiefmateriaal

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Antifascisme en antiracisme, inv.nr 53,
brief van Nico Bodemeijer.

Beeldmateriaal

Kerwin, teken van de tijd, Froukje Bos, 1984, Archief Beeld & Geluid.

Websites

Beeld en Geluid op school,

<https://www.beeldengeluidopschool.nl/#/details/program/urn:vme:default:program:201608040034013831> (geraadpleegd op 29 april 2022).

Delpher,

https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=racisme&coll=ddd&cql%5B%5D=28date+_gte_+%2201-01-1970%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2231-12-1999%22%29 (geraadpleegd op 1 juni 2022).

Wiki Beeld en Geluid, [https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Kerwin, teken van de tijd](https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Kerwin,_teken_van_de_tijd)
(geraadpleegd op 18 mei 2022).

YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=d8-mZ3lQSw> (geraadpleegd op 29 april 2022).